

Martha Nussbaum

Een uitweg uit de politiek van de angst

Voorbeschouwing Thomas Heij

Op 23 juni aanstaande spreekt Martha Nussbaum – professor in rechtsfilosofie aan de universiteit van Chicago – op de Internationale School voor Wijsbegeerte over haar laatste boek, *De nieuwe religieuze intolerantie; een uitweg uit de politiek van de angst*. Nussbaum is een van de meest eigenzinnige Amerikaanse denkers van dit moment.

Nussbaum studeerde theater, klassieke talen en filosofie aan de New York University en doceerde vervolgens aan de Ivy league universiteiten Brown en Harvard. Ze schreef meer dan twintig boeken; werd onderscheiden met veertig eredoctoraten en wordt sinds 2005 door het tijdschrift *Foreign Policy* gerekend tot de honderd meest invloedrijke levende denkers ter wereld.

Nussbaum groeide in de jaren tachtig uit tot een van de invloedrijkste denkers van deze tijd, doordat zij filosofie inzet als intellectueel gereedschap om de mensheid te verbeteren. Ze past klassieke ideeën zoveel mogelijk toe in de hedendaagse debatten over sociaal-politieke en juridische onderwerpen. Zo schreef ze onder andere over ethiek, rechtvaardigheid, emoties, kwetsbaarheid en onderwijs. Kenmerkend voor haar aanpak in deze debatten is dat ze vaak verwijst naar klassieke filosofen en literaire werken – een tweede mogelijke verklaring voor haar succes.

Nussbaum gaat met schrijvers uit de Griekse oudheid om alsof het haar naaste buren zijn. De problemen die deze Griekse schrijvers naar voren brachten zijn volgens haar in essentie dezelfde problemen waar we tegenwoordig tegenaan lopen. Nussbaums kracht schuilt in haar vermogen om uit hun ideeën en verhalen lessen te trekken voor het heden. Ze bewondert het lef en de eloquentie van Aristoteles en Sophocles. ►

Martha Nussbaum

Een uitweg uit de politiek van de angst

Nussbaum vertaalt niet alleen klassieke Griekse denkers naar het heden, maar schrijft ook graag over India, waar ze onderzoek deed. In haar pleidooi voor het *liberal arts*-model, *Niet voor de winst* (2011), putte ze bijvoorbeeld uit de ideeën van Rabindranath Tagore. Tagore was een Bengaalse dichter, filosoof, beeldend kunstenaar, schrijver en componist die in 1913 de Nobelprijs voor Literatuur ontving en in 1920 gast was bij de ISVW.

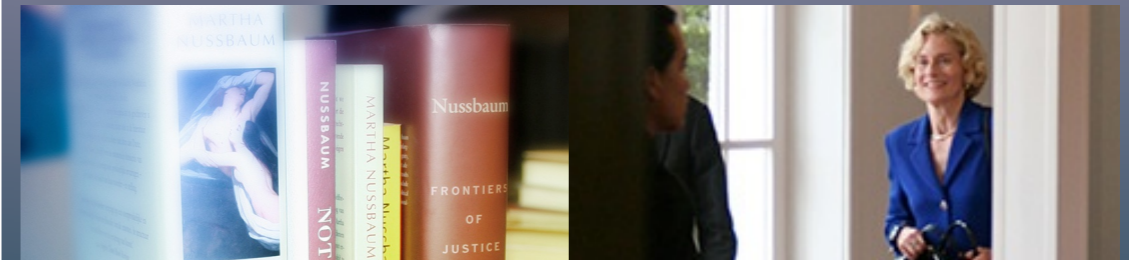
De capability-benadering

In de jaren '80 werd Nussbaum gevraagd door de Indiaanse filosoof en econoom Amartya Sen (winnaar van de Nobelprijs voor Economie in 1998 en haar toenmalige geliefde) om te filosoferen voor de Verenigde Naties. Haar opdracht was om alternatieven uit te denken voor het BNP als maatstaf voor vooruitgang van een land en het westerse cultuurrelativisme. Het resultaat was de *capability-approach*.

In plaats van te kijken hoeveel mensen verdienen in een land, stelt Nussbaum voor om te kijken hoeveel vrijheid een land biedt aan burgers om talenten en mogelijkheden (*capabilities*) te ontwikkelen. Ze is van mening dat ieder mens het recht heeft te hebben op gezondheid, lichamelijke veiligheid, vrijheid van denken en een leven in een gezond ecosysteem. Deze waarden moeten in haar ogen beschermd worden tegen cultuurrelativisme.

In *Women and Human Development* (2000) past Nussbaum haar capability-benadering toe op het feminisme, dat zich volgens haar moet richten op de problemen van vrouwen in derdewereldlanden. In latere werken laat ze zien hoe de capability-benadering kan worden gebruikt bij dierenrechten (*Een waardig bestaan*, 2007) en in het onderwijs (*Niet voor de winst*, 2011).

In *Mogelijkheden scheppen* (2012) zet Nussbaum de uitgangspunten van haar capability-benadering nogmaals op een toegankelijke manier uiteen. Ook in dit boek bepleit ze weer een kosmopolitische grondhouding, met als uitgangspunt dat iedereen evenveel kans zou moeten hebben om de eigen aanleg en mogelijkheden te verwezenlijken. In dat kader vindt ze het heersende ontwikkelingsbeleid te nationalistisch. Het heeft te weinig aandacht voor menselijke waardigheid en zelfrespect van alle wereldburgers. De capability-benadering gaat ervan uit dat ieder individu, waar ook ter wereld, een goed en creatief leven wil leiden. Om dat mogelijk te maken moeten de burgervrijheden worden gerespecteerd en uitgebouwd. Bescherming van de geloofsvrijheid, onderwerp van haar laatste boek, *De nieuwe religieuze intolerantie*, is hierbij cruciaal. ■

Martha Nussbaum bezoekt de ISVW met enige regelmaat. In 2011 hield ze de Frederik van Eeden-lezing, over de stille crisis in het onderwijs. Meer informatie over haar lezing op 23 juni treft u [hier](#).

In haar jongste boek, ***De nieuwe religieuze intolerantie***, past Martha Nussbaum haar aanstekelijke methode van filosoferen toe op religie. In het boek analyseert ze de angst voor religies, met name de islam, aan de hand van allerlei Amerikaanse en Europese voorbeelden. Ze bepleit een Socratische houding ten opzicht van religieuze minderheden.

De Europese politiek wordt beheerst door een irrationele angst voor de islam, stelt Nussbaum. Hoewel angst rationeel kan zijn (bijvoorbeeld bij evacuaties voor de orkaan Irene), heeft het volgens haar ook een irrationele, verkeerde kant: 'Angst bedreigt of verhindert liefde.' Daardoor kan angst uitgroeien tot een bron van intolerantie. Dat maakt angst tot een machtig wapen in de handen van demagogen: ze baseren zich op een reëel probleem; projecteren zevangst op een kwetsbare groep en voeden die angst met griezilverhalen.

Nussbaum zoekt manieren om deze 'politiek van angst' te doorbreken. Haar voorname wapen daarbij is kennis. Angst voor een onbekende religie los je volgens Nussbaum simpelweg op door kennis te maken met aanhangers van die religie en hun gebruiken. Ook zelfkennis is nodig. Onder het Griekse motto Ken uzelf pleit ze voor een kritisch zelfonderzoek, 'zodat je buiten jezelf kunt treden, de rechtvaardigheid kunt dienen en de vrede kunt bevorderen'. Nussbaum vindt dit al terug bij Socrates.

Als kosmopolitisch denker vindt Nussbaum dat we moeten handelen naar het democratische principe van gelijk respect voor alle burgers. Ten tweede moeten we kritisch denken en innerlijke tegenstrijdigheden opsporen. Zo wijst ze op inconsequenties rond het boerkaverbod (waarbij ze kort verwijst naar Rita Verdonk). Als het argument voor boerkaverbod onwenselijke, identiteitsverhullende gezichtsbedekking is, dan zou ook Nussbaums eigen zomeroutfit verboden moeten zijn – een grote hoed en een zonnebril waardoor je haar gezicht nauwelijks nog ziet. Verbied je dat niet, dan meet je met twee maten. Het verschil zit hem natuurlijk in de religieuze lading van de gezichtsbedekking. Een gelovige zou dan het gezicht niet mogen bedekken, terwijl een ongelovige dat wel mag en dat is volgens Nussbaum

niet rechtvaardig. Op soortgelijke wijze argumenteert ze dat Park51, een op liberaal-islamitisch waarden gebaseerd centrum in de buurt van Ground Zero, niet verboden zou moeten worden, omdat het toevallig islamitisch zou zijn.

Hoewel Nussbaum zich bij haar pleidooi voor tolerantie vooral baseert op Europese denkers, verwijt ze Europa een verkeerde houding ten opzichte van andere religies. Europa kent een donkere traditie van religieuze intolerantie. Eeuwenlang verscheurden religieuze oorlogen het continent. En nog altijd dwingen Europese landen immigranten zich aan te passen aan de eigen cultuur. Deze aanpassingsgedachte stamt volgens Nussbaum uit de romantiek. De staten waren net gevormd, en de burgers zochten een eigen identiteit, wat uitmondde in nationalisme. De sporen hiervan vindt Nussbaum terug bij het minarettenverbod in Zwitserland en de aanslag van Anders Breivik.

Hoewel ook Amerika natuurlijk problemen kent, ziet Nussbaum toch vooral veel heil in de Amerikaanse aanpak van godsdienstigheid. Amerika kent al eeuwen een liberaal immigratiebeleid en is geneigd mensen met allerlei religies op te nemen. Ze ziet deze aanpak als de 'oplossing voor de Europese problemen'. Opmerkelijk is dat ze bij de bespreking van de Europese problemen niet verwijst naar de Europese controverses rond Geert Wilders en Ayaan Hirsi Ali. Wilders bedient zich (uiterst succesvol) van anti-islamretoriek en Hirsi Ali is als ex-moslima bekend met de gebruiken van de islam. Beiden zouden een goede test vormen voor Nussbaums ideeën. Ook interessant is hoe zij op 23 juni gaat reageren op kwesties als de sharia-rechtbanken, vrouwenonderdrukking in de islam en religieuze homohaar.

Nussbaum eindigt met een oproep tot nieuwsgierigheid en vriendschap. Ze roept op om de verbeelding te stimuleren door af en toe ook eens het gezichtspunt van andere religies in te nemen. Filosofie en literatuur kunnen hierbij helpen. Het blijft dan de vraag wanneer de angst voor moslimterrorisme wel rationeel is, en wanneer onze nieuwsgierigheid en ons inlevingsvermogen voldoende is getraind. ■